

Complexnummer: 531413

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

Aantal complexonderdelen

7

Monumentnummers van complexonderdelen

531414, 531415, 531416, 531417,
531419, 531420, 531421

Woonplaats

's-Graveland

Gemeente

Wijdemeren

Provincie

Noord-Holland

Locatie van het hoofdobject

's-Graveland, Kleizuwe

Complexomschrijving

Cluster 13. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

FORT KIJKUIT

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren

tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie gedeclineerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaierluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfases in de negentiende eeuw

Gedurende de eerste bouwfase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwfase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporair geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaamd. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van

vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee ging men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnests, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

Inleiding complex

Het FORT KIJKUIT of de Redoute op de Kortenhoefse Zuwe dateert in eerste aanleg uit 1844-1847, maar het werd aangelegd ter plaatse van oudere versterkingen uit 1803. Hiervan kunnen nog resten of sporen aanwezig zijn. Het diende ter afsluiting van het acces van de Kortenhoefse Zuwe (weg Kortenhoef-Vreeland) en de parallelle vaart. Het werk omvatte tot het midden van de 19de eeuw twee borstweringen, waarop in de jaren 1844-1847 een vierkant aarden redoute met afgeronde hoeken werd gebouwd, met hierbinnen een verdedigbaar bomvrij wachthuis, met erbovenop een geschutopstelling achter een van schietgaten voorziene muur. Het wachthuis was omsloten door een gracht, waar overheen een ophaalbrug. In 1880 zijn moderniseringën aangebracht, waarbij het wachthuis grotendeels werd aangeaard en ook de geschutopstelling werd verwijderd en vervangen door een aarddekking en ook de gracht om het wachthuis werd gedempt. Verder zijn in 1880 de fortwachterswoning en de houten bergloods

gebouwd. Tevens vond uitbreiding van het wachthuis plaats door het aanbouwen van remises en zijn een kruitmagazijn en traversen in de wal gebouwd. In 1886 is een remise toegevoegd, terwijl in dit jaar ook de oude brug - uit 1844 - is vervangen door de huidige. Van deze remise is in 1935 de oostelijke keermuur gesloopt ten behoeve van de bouw van een gecombineerde mitrailleur- en kanonkazemat.

Tegenwoordig heeft het fort geen militaire functie meer en is het in bezit van de Vereniging Natuurmonumenten.

Ligging en relatie

Het FORT KIJKUIT ligt aan de tegenwoordige weg Hilversum-Haarlem, tussen Loosdrecht en Vreeland (N201). Het diende ter afsluiting van de Kortenhoefse Zuwe (weg Kortenhoef-Vreeland) met het ernaast gelegen kanaal. Op geruime afstand naar het noorden liggen respectievelijk de Forten Hinderdam en Uitermeer. Ten zuiden ligt Fort Spion, waarvan de vorm en de bouwgeschiedenis vrijwel identiek zijn aan die van Fort Kijkuit, met uitzondering van de kazemat. Op Fort Spion werd een ander type gebouwd. Ten zuidwesten ligt Fort Nieuwersluis. De vijf forten zijn alle in de zogenoemde tweede bouwperiode (1841-1864) gerealiseerd, waarbij Fort Uitermeer en Fort Nieuwersluis in eerste aanleg als torenforten zijn gebouwd, terwijl de andere forten zijn voorzien van een bomvrij wachthuis, dat tevens bestemd was voor opstelling van geschut, legering van troepen en berging van materieel. De verdere relaties van Fort Kijkuit met onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie betreffen vooral die met de accessen van de Kortenhoefse Zuwe (weg Kortenhoef-Vreeland) en later van de Provinciale Weg Hilversum-Haarlem en de annexe wateren. Verder bestond er een directe relatie met de verschillende nabije waterwerken en met de in de eerste helft van de 20ste eeuw tot stand gebrachte betonnen werken.

Omschrijving complex

Het kleine, ongeveer 2 ha beslaande complex FORT KIJKUIT bestaat in hoofdzaak uit een vierhoekig aardlichaam met sterk afgeronde begrenzingen, dat is omgeven door een asymmetrische natte gracht. Het complex omvat naast een centraal gelegen, aangeaard wachthuis en enige aardgedekte bomvrije gebouwen, waaronder een gewapend betonnen mitrailleurkazemat met stalen pantserfront. En verder een fortwachterswoning en een houten bergloods. De frontzijde van het fort is naar het zuidoosten gericht. De natte gracht is deels is vergraven bij de totstandkoming van het Hilversumsch Kanaal, rond 1937. Buiten de gracht ligt een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig gemerkte zone van het Ministerie van Oorlog, die zich van oudsher ook ten noorden van het latere kanaal uitstrekt, de Militaire Landsgrond.

De bescherming van het complex FORT KIJKUIT betreft de volgende complexonderdelen:

- FORTAANLEG MET AARDWERKEN, (RESTEN VAN) WEGEN EN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, REMISES, MUNITIENISSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, (RESTEN OF SPOREN VAN) BORSTWERINGEN EN/OF AARDESEN DEKKINGEN EN OPSTELPLAATSEN EN VAN OUDSHER DOOR STENEN PALEN AANGEDUIDE MILITAIRE ZONE.
- BOMVRIJ WACHTHUIS MET REMISES
- WACHTGEBOUW MET KRUITMAGAZIJN
- MITRAILLEUR- EN KANONKAZEMAT / ANNEX REMISE

- HOUTEN LOODS
- FORTWACHTERSWONING
- TOEGANGSBRUG

Waardering complex

Het complex FORT KIJKUIT is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op:
 - a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw),
 - b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw)
 - c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw)

Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een fort uit de periode 1841-1864 in de nabijheid van inundatiewerken. Het complex is voorts een voorbeeld van een strategisch gelegen, in latere ontwikkelingsfasen met aard-, metsel- en betonwerk verbeterd en uitgebreid fort.

- * Krijgshistorische waarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde (verdedigings)werken die dienden tot of bijdroegen aan afsluiting van niet te inunderen terreinen of andere accessen.
- * Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Forten Hinderdam, Uitermeer, Spion en Nieuwersluis, alsmede tot de nabij gelegen betonnen werken en water- en inundatiewerken. Tevens is hier sprake van een tamelijk gave relatie met het schootveld en het inundatiegebied.
- * Archeologische waarden vanwege de mogelijk nog in de bodem aanwezige sporen of resten van (oudere) werken of gebeurtenissen.
- * Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds de fysieke onderdelen, kenmerken en vele omgevingskenmerken vertoont die destijds tot bouw en aanpassing aanleiding waren.
- * Het complex is gaaf bewaard omdat qua structuur en fysiek voorkomen de hoofdzaken van de toestand in de jaren '80 van de 19de eeuw zijn bewaard en nauwelijks zijn gewijzigd.

Monumentnummer*: 531414

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

'S-GRAVELAND

*Sectie**

B

*Kad. object**

2233

Appartement

Grondperceel

NEDERHORST DEN BERG

C

2573

'S-GRAVELAND

B

1961

'S-GRAVELAND

B

3197

'S-GRAVELAND

B

2669

'S-GRAVELAND

B

1958

'S-GRAVELAND

B

2234

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Fortaanleg.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTAANLEG MET AARDWERKEN, (RESTEN VAN) WEGEN EN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, REMISES, MUNITIENISSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, (RESTEN OF SPOREN VAN) BORSTWERINGEN EN/OF AARDEN DEKKINGEN EN OPSTELPLAATSEN EN VAN OUDSHER DOOR STENEN PALEN AANGEDUIDE MILITAIRE ZONE als basale onderdelen van het verdedigingswerk. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

aangebrachte aardlichamen, die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit gewoonlijk al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, onder meer door de opname erin van opstelplaatsen voor geschut, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden, alsmede bestrate paden en appelpaatsen. Forten werden gewoonlijk omgeven door een of meer natte of droge grachten om eventuele nadering van de omwalling of het fortterrein tot het laatst toe te belemmeren. Forten waren normaal gesproken slechts te bereiken via een of meerdere bruggen of via een smalle landengte. Waar om waterstaatkundige of andere redenen een permanente directe verbinding tussen binnen- en buitengebied bestond, was deze zodanig uitgevoerd dat hij niet of slechts met de grootste moeite te passeren was. Toepassing van zogenoemde ezelsruggen, monniken en / of hekwerken was hierbij gebruikelijk. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg of pad. Dit onderdeel kon zowel in de vorm van een gedekte weg (glacis / enveloppe) zijn aangelegd, als ook wel gelijk met, of boven maaiveldniveau. Deze wegen of paden konden verschillende functies hebben, uiteenlopend van openbare weg tot onderhoudspad, en ook van militaire, gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de zogenoemde Militaire Landsgrond. Bij Fort Kijkuit is het onderhoudspad grotendeels opgegaan in de moderne verkeersweg, terwijl het noordelijk deel van de fortgracht verdween bij de aanleg van het Hilversumsch Kanaal. De zone waar het Ministerie van Oorlog zeggenschap had is vooral ten noorden van het kanaal nog duidelijk waarneembaar. Ten noordwesten en ten zuidwesten van het werk - buiten de gracht, aan de keelzijde - zijn in 1886 extra versterkingen aangebracht in de vorm van aangeaarde schansmuren en opstelplaatsen voor geschut. Deze zijn door aanleg van het kanaal, van de weg naar Hilversum en door bouwwerken niet meer herkenbaar.

Omschrijving

FORTAANLEG MET AARDWERKEN, (RESTEN VAN) WEGEN EN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, REMISES, MUNITIENISSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, (RESTEN OF SPOREN VAN) BORSTWERINGEN EN/OF AARDEN DEKKINGEN EN OPSTELPLAATSEN EN VAN OUDSHER DOOR STENEN PALEN AANGEDUIDE MILITAIRE ZONE van Fort Kijkuit. Het fort bestaat in hoofdzaak uit een vierhoekig aardlichaam met sterk afgeronde begrenzingen, dat is omgeven door een asymmetrisch gevormde, natte gracht waarvan de hoofdcontouren zijn gerealiseerd in de jaren 1844-1847. De aardwerken en taluds liggen op verschillende niveaus die onder meer de locaties van enige onderliggende bouwwerken, van dekkingen en opstelplaatsen voor geschut en van munitienissen weerspiegelen. De fortgracht en de buitenoevers zijn - voor zover niet opgegaan in het kanaal - nog aanwezig en goed herkenbaar. Noordelijk van het kanaal bevindt zich een nog als zodanig in het veld herkenbare zone die tot het militaire terrein behoorde. Een deel van het wegen- en padenstelsel binnen en rond het fort is in beperkte mate herkenbaar. Van de grenspalen is er zeker één aanwezig ten noorden van het Hilversumsch Kanaal.

Waardering

FORTAANLEG MET AARDWERKEN, (RESTEN VAN) WEGEN EN GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, REMISES, MUNITIENISSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, (RESTEN OF SPOREN VAN) BORSTWERINGEN EN/OF

AARDEN DEKKINGEN EN OPSTELPLAATSEN EN VAN OUDSHER DOOR STENEN PALEN AANGEDUIDE MILITAIRE ZONE van Fort Kijkuit zijn van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw)

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg met wegen en paden en van een ensemble van bouwwerken met aarden dekking voor verschillende functies, met een natte gracht en met resten van een borstwering en een door middel van grenspalen aangeduide militaire zone uit de periode 1844-1847 die in een latere ontwikkelingsfase is verbeterd en uitgebreid.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen, vanwege de basale relatie met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder vanwege de vrijwel gave relatie met het schootsveld.

* Archeologische waarden vanwege de mogelijk nog in de bodem aanwezige resten of sporen van (oudere) werken of gebeurtenissen.

* Het onderdeel is representatief omdat dit het systeem van accesverdediging in een grotendeels ongeschonden fysieke omgeving laat zien.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in vrijwel ongewijzigde staat het systeem van bescherming door middel van aarden dekking laat zien.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 531415

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

NEDERHORST DEN BERG

*Sectie**

C

*Kad. object**

2573

Appartement

Grondperceel

'S-GRAVELAND

B

2234

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

'S-GRAVELAND

B

1958

'S-GRAVELAND

B

3197

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

'S-GRAVELAND

B

2233

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

'S-GRAVELAND

B

2669

'S-GRAVELAND

B

1961

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Bomvrij Wachthuis met Remises.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJ WACHTHUIS MET REMISES (gebouw A) als verdedigingswerk dat aan drie zijden en bovenop is voorzien van een aarden dekking. Een wachthuis is een onderkomen met voorzieningen voor manschappen en hun materieel; een remise is een opslagplaats voor kanonnen met bijbehorende munitie. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

steeds moeilijker weerstand te bieden aan aanvallen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren gedefinieerd aantal inslagen van zwaar kaliber.

Omschrijving

BOMVRIJ WACHTHUIS MET REMISES, in oorsprong uit de periode 1844-1847 en toen gebouwd als een verdedigbare, vrijwel vierkante, maar in aanzien niet symmetrische, bakstenen bouwmassa met aan de keelzijde (noordwest) links en rechts enkele meters vooruit liggende delen. Bovenop was het wachthuis voorzien van een door muurwerk met schietgaten gedekte geschutsopstelling. Rondom lag een gracht. In 1880 is de geschutsopstelling verwijderd, werd de gracht gedempt en is het gebouw aangeaard. Tevens is het aan weerszijden uitgebreid met een iets uit de gevellijn terug liggende en van een hellend dak voorziene remise. Wachthuis en remises zijn als ensemble dan ook niet uit een standaardformule tot stand gekomen. De bakstenen gevel is van een nog aanwezige pleisterlaag voorzien, waarop een camouflagebeschildering uit 1937 aanwezig is. Langs de drie overige zijden en bovenop zijn het wachthuis en de remises onder een aardedekking gebracht. Bovenop enkele gemetselde rook- of luchtkanalen. Het bouwwerk telt meerdere onderling verschillende - al dan niet dichtgemetselde - getoogde toegangen en vensteropeningen, waarin houten deuren en ramen. In de gevel de inscriptie "Kijkuit". Het interieur wordt gevormd door een aantal al dan niet onderling verbonden, getoogde ruimten.

Waardering

Het BOMVRIJ WACHTHUIS MET REMISES van Fort Kijkuit is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1844-1847, uitgebreid in 1880, als voorbeeld van een bakstenen, bomvrij gebouw dat naar een niet veel toegepaste vorm tot stand is gekomen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) en relatief zeldzaam omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen en de fysieke ontwikkeling van verdedigbaar wachthuis naar wachthuis met remises laat zien.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het bouwwerk in hoofdvorm en detaillering nog steeds de functies en de bijzondere ontwikkeling ervan laat zien.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

Wachtgebouw

Monumentnummer*: 531416

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

NEDERHORST DEN BERG

*Sectie**

C

*Kad. object**

2573

Appartement

Grondperceel

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

'S-GRAVELAND

B

1958

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

'S-GRAVELAND

B

1961

'S-GRAVELAND

B

2669

'S-GRAVELAND

B

3197

'S-GRAVELAND

B

2233

'S-GRAVELAND

B

2234

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Wachtgebouw met Kruitmagazijn.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

WACHTGEBOUW MET KRUITMAGAZIJN (gebouw B) als bomvrij onderkomen met opslagplaats voor buskruit uit 1880. Bomvrije bouwwerken van dit type en uit deze periode zijn aan verschillende zijden en bovenop voorzien van een aarden dekking. Een wachtgebouw is een verdedigbaar onderkomen met voorzieningen voor manschappen en hun materieel. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden aan aanvallen. Verzwarende van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren gedefinieerd aantal inslagen van zwaar kaliber.

Omschrijving

WACHTGEBOUW MET KRUITMAGAZIJN, gelegen bij de toegang aan de noordwestzijde van het Fort Kijkuit. Het bouwwerk wordt gekenmerkt door een bajonetvormig, vrijwel haaks geknikte, bakstenen gevel waarin enige getoogde gevelopeningen met deuren, ramen en luiken. In de gevel links van de knik "Kijkuit" en rechts hiervan "1880". Het wachtgebouw met kruitmagazijn is als bomvrij bouwwerk aan drie zijden en bovenop gedekt met een aardelaag. Het wachtgebouw was de opvolger van het in 1880 omgebouwde wachthuis, terwijl het annexe kruitmagazijn als opslag van buskruit en eventueel andere explosieven gebruikt werd. Interieur met getoogde vertrekken en doorgangen waarin houten deuren.

Het WACHTGEBOUW MET KRUITMAGAZIJN van Fort Kijkuit is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een bakstenen, bomvrij wachtgebouw met kruitmagazijn, dat naar een weinig voorkomende vorm tot stand is gekomen.

* Ensemblewaarden en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) en relatief zeldzaam omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die de toenmalige gecombineerde defensieve en opslagfunctie onderstrepen.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het bouwwerk in hoofdvorm en detaillering nog steeds de functies en de bijzondere ontwikkeling ervan laat zien.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

Monumentnummer*: 531417

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

'S-GRAVELAND

*Sectie**

B

*Kad. object**

2669

Appartement

Grondperceel

'S-GRAVELAND

B

1958

'S-GRAVELAND

B

2233

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

NEDERHORST DEN BERG

C

2573

'S-GRAVELAND

B

1961

'S-GRAVELAND

B

3197

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

'S-GRAVELAND

B

2234

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Mitrailleur- en Kanonkazemat.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

MITRAILLEUR- EN KANONKAZEMAT/ANNEX REMISE als onderdeel van de accesverdediging op het Fort Kijkuit. Vanwege de kort voor de Tweede Wereldoorlog aangelegde Provinciale Weg Hilversum-Haarlem en het parallel hiermee lopende Hilversumsch Kanaal, is de bestaande accesverdediging uitgebreid met een aantal betonnen werken, waaronder een mitrailleur- en kanonkazemat op het Fort Kijkuit. Behalve de verdediging van het acces

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

speelde ook de al aan het begin van de 20ste eeuw ingezette deconcentratie van de verdediging een rol bij de bouw van verspreide kazematten en andere kleine betonnen werken. Deconcentratie van de verdediging was onder meer een antwoord op de komst van het getrokken geschut (met roterende projectielen), de brisantgranaat (met hoogexplosieve springstof) en op het verschijnen van verdragend geschut. In de laatste decennia van de 19de eeuw werden forten zo gemakkelijke en kwetsbare doelwitten die grote risico's opleverden voor de erin geconcentreerde functies. Vanaf het einde van de 19de eeuw werd daarom een deconcentratie van functies uitgevoerd, onder meer in de vorm van de aanleg van tussenbatterijen. Verder legde men (in lineair verband) tussen de forten (semi)permanente en tijdelijke werken aan, zoals kilometers lange 'gedekte wegen' en vaak ook tientallen bakstenen, aarden en betonnen werken. Hieronder waren in mobilisatietijd aan te leggen (uit hout en aarde samengestelde) loopgraven, groepsnesten, manschappenopstellingen, schuilplaatsen en aarden en betonnen geschutopstellingen (kazematten), e.d. Ook de opkomst van veel snellere aanvals- en vervoersmiddelen - zowel over land als door de lucht - waardoor verrassingsaanvallen mogelijk werden, speelde hierbij een rol, vooral in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Deconcentratie van de verdediging was een verschijnsel dat zich op veel plaatsen voordeed, maar vooral in het vlakke en 'overzichtelijke' Nederland. Zo zijn in de jaren '30 omstreeks 40 zogenoemde VIS-kazematten in de Vesting Holland gebouwd (naar: Voorschrift Inrichten Stellingen no. 77, uit 1928). Deze kazematten kwamen meestal tot stand vanwege wijzigingen in de verkeersinfrastructuur, die een verzwakking van een verdedigingslinie betekenden. De kosten werden daarom gewoonlijk gedragen door de veroorzaker van de verzwakking en niet door het Ministerie van Defensie. Er werden ook van dergelijke betonnen werken gebouwd op bestaande forten, zoals op Fort Kijkuit, waar in 1935 een dubbele kazemat tot stand kwam. De gecombineerde mitrailleur- en kanonkazemat met stalen frontpantser op Fort Kijkuit behoort niet tot de standaardtypen VIS-kazematten en is enig in zijn soort.

Omschrijving

MITRAILLEUR- EN KANONKAZEMAT ANNEX REMISE, centraal gelegen aan de frontzijde van het Fort Kijkuit. De remise(gebouw C) is in 1886 als bomvrij onderdeel toegevoegd aan het fort. De remise is uitgevoerd in niet gewapend brikken beton en werd opgenomen in de aarden wal en ook met aarde gedekt. Ter weerszijden van de enige zichtbare gevel (westnoordwest, keelzijde) kwam een betonnen keermuur tot stand, waarin nissen voor privaat en schuilplaats. Het interieur bestaat in hoofdzaak uit een ruimte met getoogd gewelf. In 1933 zijn plannen gemaakt voor nieuwe versterking van het fort door bouw van een kazemat. Hiertoe is de linker keermuur van de remise gesloopt: de kazemat kwam tegen de bestaande remise te liggen. De gewapend betonnen kazemat voor twee vuurmonden werd in 1934-1935 gebouwd en is aan de frontzijde voorzien van zware stalen pantserplaten die afkomstig waren van het voormalige, in 1927 gesloopte marineschip H.M. Tromp. Het gebogen koepelvormig pantser ligt achter een inzinking in het dekkend beton- en aardlichaam en is voorzien van een tweetal relatief kleine, rechthoekige schietgaten. Uniek was de bewapening met een combinatie van kanon en mitrailleur. De ten dele volgens VIS 77 gebouwde, gewapend betonnen kazemat heeft stalen toegangsdeuren in de overigens vlak uitgevoerde gevel aan de keelzijde. Links in de gevel een reliëf met: "Kijkuit 1935". De kazemat kent twee bouwlagen, elk verdeeld in meerdere ruimten. In het interieur zijn de bevestigingen van de bewapening nog aanwezig.

Waardering

De MITRAILLEUR- EN KANONKAZEMAT/ANNEX REMISE op Fort Kijkuit is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van:

a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw),

b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (20ste eeuw)

c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw)

Het betreft hier een onderdeel uit 1934-1935, dat een voorbeeld is van een gewapend betonnen en van pantserplaten voorziene mitrailleur- en kanonkazemat van uitzonderlijk type.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en vanwege de onderlinge functionele, functioneel-ruimtelijke en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met het acces van de ongeveer tegelijkertijd aangelegde Provinciale Weg Hilversum-Haarlem en het Hilversumsch Kanaal.

* Het onderdeel is uniek als voorbeeld van een VIS 77-kazemat met een (hergebruikt) stalen frontpantser met een toentertijd gecombineerde functie als gecombineerde opstelplaats voor mitrailleur en kanon.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf en goed bewaard en laat zich als gebouwd onderdeel duidelijk in het veld herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Kazemat (B)

Functie

Kazemat (B10)

Monumentnummer*: 531419

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

NEDERHORST DEN BERG

*Sectie**

C

*Kad. object**

2573

Appartement

Grondperceel

'S-GRAVELAND

B

3197

'S-GRAVELAND

B

1961

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

'S-GRAVELAND

B

2233

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

'S-GRAVELAND

B

2234

'S-GRAVELAND

B

1958

'S-GRAVELAND

B

2669

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Houten loods.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

HOUTEN LOODS als zuidelijk exemplaar van twee houten loodsen buiten de gracht aan de noordwestzijde of keelzijde van Fort Kijkuit. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) berguimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. De loods bij Fort Kijkuit is relatief gaaf.

HOUTEN LOODS

Groen geschilderde HOUTEN LOODS, die omstreeks 1880 is gebouwd. De loods ligt buiten de fortgracht, iets ten noorden van de toegangsweg tot het fort nabij en met de grootste lengte haaks op de toegangsbrug. De loods meet ongeveer 10 x 8 meter en wordt gedekt door een met gesmoorde pannen gedekt zadeldak, met de nok van zuidwest naar noordoost. Aan de zuidwestzijde bevindt zich een kleine, eveneens onder zadeldak gebrachte uitbouw. De gevels zijn uitgevoerd in rabatdelen en voorzien van rechthoekige gevelopeningen, waarin witte, meestal niet originele ramen en deuren.

De HOUTEN LOODS bij Fort Kijkuit is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die verband houdt met:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een houten berging van omstreeks 1880.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief omdat het een goed voorbeeld is van een bij een verdedigingswerk ingerichte loods.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering vrij goed intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie

Monumentnummer*: 531420

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

'S-GRAVELAND

*Sectie**

B

*Kad. object**

3197

Appartement

Grondperceel

NEDERHORST DEN BERG

C

2573

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

'S-GRAVELAND

B

1958

'S-GRAVELAND

B

2233

'S-GRAVELAND

B

2234

'S-GRAVELAND

B

2669

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

'S-GRAVELAND

B

1961

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Fortwachterswoning.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTWACHTERSWONING als buiten het eigenlijke fort gelegen onderkomen voor beheerder van het fortterrein. Omdat de meeste forten en andere (buiten de bebouwde kom gelegen) verdedigingswerken - wanneer er geen sprake was van mobilisatie of oefeningen - geen bezetting met militair personeel hadden, was er in veel gevallen een aparte woning of andersoortig onderkomen voor een beheerder of wachter. Soms had een dergelijk(e) woning

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

of onderkomen tevens een andere functie, zoals die van sluis- of brugwachterswoning. Voor wat betreft de locatie van een wachterswoning zijn geen duidelijke standaarden; het gebruikte bouwmateriaal varieert, maar is gewoonlijk baksteen of hout. De fortwachterswoning bij Fort Kijkuit ligt ten westen van het fort, langs de Gabriëlweg, met de daknok ongeveer zuidoost-noordwest. Aan de zijgevel van de noordoostzijde een kleine, relatief recente, houten aanbouw onder vlak dak. In zuidwestelijk dakvlak twee relatief recente dakkapellen; in noordoostelijk dakvlak relatief recent tuimelraam.

Omschrijving

Eenlaagse, uit 1880 daterende FORTWACHTERSWONING in baksteen, op een plattegrond van omstreeks 11 x 8.50 meter en gedekt door een met gesmoorde tuile-du-nordpannen gedekt zadeldak met overstek en windveren en met de nok van zuidoost naar noordwest. Op beide uiteinden van de daknok gemetselde rookkanalen. De gevels zijn voorzien van rechthoekige gevelopeningen onder hanenkam, waarin overwegend niet originele ramen en deuren. Aan noordwestelijke topgevel houten uitbouw onder lessenaarsdak.

Waardering

De FORTWACHTERSWONING van Fort Uitkijk is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een eenlaagse woning uit 1880.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en vanwege de kenmerkende ligging aan de keelzijde van het fort.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een bij een verdedigingswerk ingerichte wachterswoning.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering vrij goed intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

Monumentnummer*: 531421

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 4 april 2014
Kadaster deel/nr: 63868/82

Complexnummer

531413

Complexnaam

NHW-Fort Kijkuit

*Woonplaats**

's-Graveland

*Gemeente**

Wijdemeeren

*Provincie**

Noord-Holland

Locatiennaam

's-Graveland

Locatieomschrijving

Kleizuwe

*Kadastrale gemeente**

'S-GRAVELAND

*Sectie**

B

*Kad. object**

2234

Appartement

Grondperceel

'S-GRAVELAND

B

1961

NEDERHORST DEN BERG

C

2573

'S-GRAVELAND

B

2669

'S-GRAVELAND

B

1958

NEDERHORST DEN BERG

C

1806

'S-GRAVELAND

B

3197

NEDERHORST DEN BERG

C

1805

NEDERHORST DEN BERG

C

2574

'S-GRAVELAND

B

2233

*Rijksmonumentomschrijving***

Cluster 13. Toegangsbrug.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

TOEGANGSBRUG over de gracht, als ontsluiting van Fort Kijkuit. Het ophalen of verwijderen / vernietigen van bruggen is sinds de oudheid een probaat middel om indringers te weren. Niet alleen werd zo de doorgang of overtocht over een waterloop, een droge of een natte gracht of een terreindiepte belemmerd of vertraagd, maar ook moest een aanvaller zelf zorgen voor middelen om de barrière eventueel zelf te nemen. Houten bruggen waren

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

relatief snel te vernietigen, desnoods door ze in brand te steken. Stenen en betonnen bruggen vergden een grotere en meer tijdrovende ingreep, al kon een springlading soms snel het gewenste effect sorteren. Met de komst van ijzeren bruggen - in de loop van de 19de eeuw op grote schaal toegepast in vele verschillende varianten - bleef de tweede mogelijkheid bestaan, maar verdween de eerste. Het opblazen van bruggen was kapitaalvernietiging en gebeurde alleen in uiterste noodzaak. (IJzeren) bruggen konden worden afgesloten door het uitnemen of anderszins ontoegankelijk maken van (kleine) delen ervan. De ijzeren toegangsbrug tot Fort Kijkuit, die aan de noordwestzijde van het fort is gelegen, is gerestaureerd. De huidige brug is de opvolger van een exemplaar uit 1844. Over de gedempte gracht rond de toren lag tot 1880 nog een tweede, kleinere brug.

Omschrijving

TOEGANGSBRUG tot het Fort Kijkuit, bestaande uit een vast en een uitneembaar gedeelte. De aan de noordwestzijde of keelzijde van het fort over de gracht gelegen oeververbinding meet ongeveer 13 x 3 m. De op ijzeren profielbalken liggende brug omvat een vast gedeelte aan de fortzijde en een beweegbaar of uitneembaar gedeelte aan de landzijde. De oorspronkelijk uit 1886 daterende brug ligt tussen de beide landhoofden op houten jukken. Het vaste gedeelte heeft een ijzeren leuning die rust op zeven stijlen met daartussen gekruiste verbindingen met rozet. Het beweegbare deel kent stijlen met daartussen kettingen. Het brugdek is uitgevoerd met houten liggers. Ter hoogte van de overgang tussen beide is een gepunt ijzeren hekwerk (barrière) van hoekprofielen aanwezig, dat aan weerszijden uitsteekt buiten het brugprofiel.

Waardering

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en ontstond als uitvloeisel van:

- a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),
- b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw)

Het betreft hier een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van de historische waterbouwkunde, namelijk een afsluitbare toegangsbrug voor militaire doeleinden.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het een goed voorbeeld is van toepassing van dit type brug.

* Het onderdeel is naar vorm tamelijk gaaf omdat essentiële onderdelen naar vorm en functie herkenbaar zijn.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie